Усмонова Шоира Сиддиқовна,
Андижон давлат университети "Умумий психология" кафедраси ўқитувчиси

ОНГЛИ ИНТИЗОМ НЕГИЗИДА АХЛОҚ ФУНКЦИЯЛАРИ ВА МАДАНИЯТИ

УЎК: 37.011:37.037.5
HTTPS://DOI.ORG/10.34920/SO/VOL_2024_ISSUE_12_8

УСМОНОВА Ш.С. ОНГЛИ ИНТИЗОМ НЕГИЗИДА АХЛОҚ ФУНКЦИЯЛАРИ ВА МАДАНИЯТИ

Ахлоқ масаласи ҳозирги даврдаги муҳим тарбиявий зарурат эканлиги, шахсда ахлоқни шакллантириш ва қарор топтириш масаласи муҳим аҳамият касб этади. Мақолада ахлоқнинг функциялари ва маданияти ҳақида назарий маълумотлар келтирилган. Ахлоқ шахс шаклланишида асосий хусусият эканлиги ва ахлоқнинг тарихий тараққиёти ҳақидаги маълумотлар ёритиб берилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: ахлоқ функциялари, ахлоқий онг, ахлоқий муносабатлар, ахлоқ маданияти.

УСМОНОВА Ш.С. НРАВСТВЕННЫЕ ФУНКЦИИ И КУЛЬТУРА НА ОСНОВЕ СОЗНАТЕЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Вопрос нравственности является важной образовательной необходимостью в современную эпоху, большое значение имеет вопрос формирования нравственности и принятия решений в человеке. В статье даются теоретические сведения о функциях и культуре нравственности. Освещены сведения о том, что нравственность является основным признаком в становлении человека и историческом развитии нравственности.

Ключевые слова и понятия: нравственные функции, нравственное сознание, нравственные отношения, нравственная культура.

USMONOVA SH.S. MORAL FUNCTIONS AND CULTURE ON THE BASIS OF CONSCIOUS DISCIPLINE

The issue of morality is an important educational necessity in the present era, the issue of forming morality and decision-making in a person is of great importance. The article provides theoretical information about the functions and culture of morality. The information about the fact that morality is the main feature in the formation of a person and the historical development of morality is highlighted.

Key words and concepts: moral functions, moral consciousness, moral relations, moral culture.

Кириш. Онгли интизом — бу шахснинг ўзини бошқариш қобилияти, ўз мақсадларига эришиш учун ички мотивациялари ва ҳаракатларини изчил равишда амалга оширишдир. Бу тушунча, ахлоқий қоидаларга риоя қилиш ва маданий контекстда шахснинг ижтимоий муносабатларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Онгли интизом ахлоқнинг таркибий қисми ҳисобланади. Интизом деганда бурчни бажариш – шахсий ва ижтимоий, давлат, шахсий ва жамоатчилик мажбуриятларини кам-кўстсиз бажариш ҳамда ижтимоий ҳаётда кишиларга, меҳнатга ва жамоат мулкига жамият қабул қилган хатти-ҳаракат меъёрларида амал қилиш тушунилади. Ўқувчиларда интизомлиликни тарбиялаш уларнинг эътиқодини шакллантириш, умумий маданиятини ўстириш, мунтазам меҳнатга ва вазифасини қатъий бажаришга ўргатиш билан бир вақтда амалга оширилади.

Ахлоқий тарбиянинг мазмуни аввало ўқувчиларнинг амалий фаолиятларида, ўқиш, меҳнат, жамоатчилик ишларида, уларнинг муносабатлари характерида, ўзаро таъсир кўрсатиш усуллари, хулқ-атвор меъёрларини ўзлаштиришларида намоён бўлади.

"Ахлоқий тарбия қандай хатти-ҳаракат қилиш кераклигини айтибгина қолмай, балки нима учун бошқача эмас, бевосита шундай қилиш кераклигини тушунтиришга интилади"[1].

Мавзунинг долзарблиги. Ўз-ўзини тартибга солиш ва онгли интизом тарбияси, ёш авлодни ахлоқий жиҳатдан тўғри йўналтиришда муҳим роль ўйнайди. Бу, ўз навбатида, келажакда масъулиятли фуқароларни шакллантиришга олиб келади.

Тадқиқотнинг мақсади. Онгли интизом ва ахлоқий хулқ-атвор, жамиятда ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлашга ёрдам беради. Бу, албатта, муаммоларни ҳал қилишда ва ресурслардан самарали фойдаланишда муҳимдир.

Тадқиқотнинг вазифалари:

– ахлоқий қадриятларни аниқлаш;

– мавзунинг асосий вазифаларидан бири ахлоқий қадриятларни аниқлаш ва уларни жамиятда қанчалик муҳимлигини тушунтириш;

– ўз-ўзини тартибга солиш: онгли интизом орқали шахслар ўз хулқ-атворини тартибга солиш, масъулиятни ҳис қилиш ва ўзларига нисбатан талабларни ошириш;

– маданий меросни ўрганиш: ҳар бир маданиятнинг ахлоқий меъёрлари ва анъаналарини ўрганиш ва уларни замонавий конткстда янгилаш;

– тарбиявий ёндашувлар: онгли интизомни ривожлантириш учун тарбиявий усулларни ишлаб чиқиш ва уларни ўқув жараёнига татбиқ этиш;

– ижтимоий масъулиятни ошириш: жамиятда ижтимоий масъулиятни ошириш ва ҳар бир шахснинг ўз ҳиссасини қўшишини таъминлаш;

– ижтимоий ҳамкорликни ривожлантириш: онгли интизом ва ахлоқий хулқ-атворни рағбатлантириш орқали ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлаш;

– муаммоларни ҳал қилиш: ахлоқий дилеммаси ва муаммоларни таҳлил қилиш ва уларга ечимлар таклиф этиш;

– инновацияларни қўллаб-қувватлаш;

– маданий ва ахлоқий қадриятларни инобатга олган ҳолда инновацион ғояларни ривожлантириш ва ҳаётга татбиқ этиш.

Тадқиқот объекти: Жалақудуқ тумани 34-умумтаълим мактаби ўқитувчилари ва ота-оналар.

Фойдаланилган методлар:

1. Сўровнома: Ахлоқий қадриятлар, онгли интизом ва маданият ҳақида респондентлардан маълумот тўплаш учун фойдаланилади.

2. Интервью: Тадқиқот мавзуси бўйича мутахассислар ёки мақсадли гуруҳлар билан чуқурроқ мулоқот ўрнатиш ва фикрларини ўрганиш.

3. Таҳлилий тадқиқот: Ўтган даврларда ахлоқий қадриятлар ва маданият ўзгаришларини ўрганиш учун тарихий, социологик ва психологик таҳлиллар.

4. Экспериментал метод: Ахлоқий қарорлар ва онгли интизомни ривожлантиришга таъсир қилувчи омилларни тажрибалар орқали ўрганиш.

[1] Pedagogika fanidan izohli lugat. J.Hasanboyev va boshq. –T.: Fan va texnologiya, 2008. 47-bet.

5. Контекстуал таҳлил: Жамиятдаги ахлоқий муаммоларни ва уларнинг сабабларини чуқурроқ таҳлил қилиш.

6. Квалитатив тадқиқот: Ахлоқий хулқ-атвор ва онгли интизомни тушуниш учун ҳолатларни, воқеаларни ва шахсий тажрибаларни ўрганиш.

7. Статистик таҳлил: Олинган маълумотларни статистик усуллар ёрдамида таҳлил қилиш ва натижаларни умумлаштириш.

Асосий қисм. Кўп асрлар давомида, антик даврлардан бошлаб мутафаккирлар ахлоқ ҳақида жуда кўп асарлар ёздилар. Улар ахлоқнинг моҳиятини тушунишга, тушунтиришга ҳаракат қилдилар. Ўтган узоқ тарихий тараққиёт даврида ахлоқ қуйидагича талқин қилиб келинди:

кундалик ҳаёт ақлий тажрибаси;

индивиднинг ўз хулқ-атворидан қониқиши;

бурчга садоқат рамзи;

ижтимоий стабиллик ва тартибни сақлаш воситаси;

ижтимоий фойдани талаб қилувчи ижтимоий ҳодиса;

жамиятда адолатни қарор топтирувчи восита;

инсонларнинг ўзаро ҳамжиҳатлигини таъминловчи восита;

виждон овозига бўйсундирувчи восита;

инсон ҳаётининг олий маъносини англаш йўли.

Ҳар бир инсон ўзининг бутун умри давомида ўзининг қадриятлар тизимини, ўзининг хулқ-атвор, ёмонлик ва яхшилик, бахт, адолат ва бошқа ахлоқий категориялар ҳақидаги тасаввурларини такомиллаштириб боради.

Дастлабки ахлоқий қонун-қоидалар ана шу танловни рўёбга чиқаришга, яна ҳам аниқроқ айтганда, уни осонроқ амалга оширишга хизмат қилган. Илк ахлоқий қоида «ўзингга раво кўрмаган нарсани бошқага ҳам раво кўрма" мазмунида дунёга келган. Унинг ҳозирги замондаги ўзбекчаси «пичоқни аввал ўзингга ур, оғримаса ўзгага ур", "ўзингни ер билсанг, ўзгани шер бил" каби мақолларда акс этган.

Ахлоқнинг таркибий тузилиши мураккаб бўлиб, қуйидаги элементлардан иборат:

- ахлоқий амалиёт-ахлоқнинг муҳим ва белгиловчи компоненти бўлиб, инсоннинг хатти-ҳаракатлари орқали намоён бўлади. Фақат инсон хулқ-атворининг хатти-ҳаракатларда намоён бўлиш орқалигина унинг ахлоқийлиги ҳақида тасаввурга эга бўлиш мумкин;
- инсоннинг фаолияти, инсон томонидан ахлоқ нормалари ва тамойилларининг амалиётга татбиқ қилиши унинг ахлоқий тарбияси, ахлоқий маданиятининг кўрсаткичи ҳисобланади.

Ахлоқий муносабатлар – ижтимоий муносабатларнинг кўриниши сифатида инсонлар томонидан ахлоқий (ахлоқсиз) хатти-ҳаракатларни содир этиш жараёнида вужудга келади. Ахлоқий муносабатларнинг объектив ва субъектив томони мавжуд. Субъектив томони – бу инсоннинг қизиқишлари, ҳиссиётлари. Объектив томони эса – инсон учун императив характерга эга бўлган нормалар, идеаллар, урф-одатлар, анъаналар ва бошқа ижтимоий факторлар ҳисобланади.

Кишилар ахлоқий муносабатга киришар эканлар, ўз зиммаларига муайян ахлоқий мажбуриятларни оладилар ва муайян ахлоқий ҳуқуқларга эга бўладилар.

Ахлоқий муносабатларнинг шаклланган тизими мавжудлиги ижтимоий гуруҳ (хизмат жамоаси)да мўътадил ахлоқий руҳий иқлимни белгилайди. Хизмат жамоаларидаги ахлоқий муносабатлар 3 даражага бўлинади:

1) бошлиқлар ва бўйсунувчилар ўртасидаги ахлоқий муносабатлар;

2) ҳамкасблар ўртасидаги ахлоқий муносабатлар;

3) фуқаролар билан бўладиган ахлоқий муносабатлар.

Ахлоқий онг – ўз ичига ахлоқий амалиёт ва ахлоқий муносабатларга таъсир кўрсатувчи билимлар, қарашлар, ҳиссиётлар, нормалари, тамойиллари қамраб олади. Шу билан бирга уят, виждон азоби, ўз хатти-ҳаракатидан ачиниш ёки қониқиш, ҳақлигини англаш каби ахлоқий ҳиссиётларни уйғотувчи ахлоқий ўз-ўзини англаш ва ахлоқий ўз-ўзини баҳолашни қамраб олади. Онгли интизом бир қанча ахлоқий функцияларни ўз ичига олади, жумладан:

1. Масъулият: Онгли интизом шахсга ўз ҳаракатлари ва қарорлари учун масъулият олишни таъминлайди. Масъулият ҳисси, ахлоқий қарорларни қабул қилиш жараёнида муҳим роль ўйнайди. Масалан, бирор шахс

ўз танловидан келиб чиққан натижаларга жавобгар бўлиши керак.

2. Тўғри ва нотўғри тушуниш: Онгли интизом, шахсга тўғри ва нотўғри тушунчаларини аниқ белгилаш имконини беради. Бу, ахлоқий хулқ-атворни янада аниқлаштиришга ёрдам беради. Шахс, ахлоқий меъёрлар асосида қийин вазиятларда тўғри қарорлар қабул қилиши зарур.

3. Эмоционал назорат: Онгли интизом, шахсга ўз эмоцияларини бошқариш имконини беради. Эмоционал назорат, стрессли вазиятларда тўғри ахлоқий қарорлар қабул қилишда ёрдам беради. Масалан, хафагарчилик ёки ғазаб ҳолатида шахс ўз ҳаракатларини назорат қилишни ўрганиши керак.

Онгли интизомнинг ривожланиши бир неча босқичларда амалга ошади:

1) Болалик даврида ота-оналар ва ўқитувчилар шахсга ахлоқий қадриятларни ўргатади. Ушбу босқичда, болалар тўғри ва нотўғри ҳақида тушунча ҳосил қиладилар.

2) Ўсмирлик даврида шахс ўзлигини аниқлаш жараёнида ўз онгли интизомини ривожлантиради. Ўсмирлар, дўстлари ва жамият билан алоқалар орқали ахлоқий меъёрларни ўрганадилар.

3) Ёшлар ўз қарорларини қабул қилишда кўпроқ мустақил бўлишади. Улар, ўз тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда, онгли интизомларини шакллантирадилар.

Онгли интизом ва маданият ўртасидаги алоқалар қуйидаги жиҳатларни ўз ичига олади:

Маданий қадриятлар: Ҳар бир маданият ўзининг ахлоқий қадриятларига эга. Бу қадриятлар шахснинг онгли интизомига таъсир қилади ва ахлоқий қарорлар қабул қилишда асос бўлади. Мисол учун, баъзи маданиятларда қадр-қиммат ва ҳурмат, бошқаларда эса эркинлик ва индивидуализм муҳим ҳисобланади.

Ижтимоий муҳит: Шахснинг ижтимоий муҳитидан ўрганиши, унинг онгли интизомини шакллантиришда муҳимдир. Ижтимоий алоқалар ва тажрибалар, шахснинг ахлоқий қарорлар қабул қилиш жараёнида ўз ўрнини эгаллайди. Ижтимоий меъёрлар ва анъаналар, шахснинг ўзини тутиши ва ахлоқий хулқ-атворини белгилайди.

Ўз-ўзини ривожлантириш: Маданият, шахсга ўз онгли интизомини ривожлантиришда ёрдам беради. Таълим, маданий анъаналар ва шахсий тажрибалар, шахсни онгли интизомга эга бўлишга тайёрлайди. Таълим жараёнида ахлоқий қадриятлар ва маданий нормативлар ўргатилади, бу эса шахснинг ижтимоий ҳаётда муваффақиятли бўлишига хизмат қилади.

Ота-оналар ва ўқитувчилар учун онгли интизом, ахлоқ функциялари ва маданияти мавзусида сўровнома тайёрлашда қуйидаги саволлардан фойдаланилди. Ушбу саволлар, онгли интизомнинг аҳамияти ва маданиятни шакллантиришдаги ролини тушунишга ёрдам беради.

Эмпирик ўрганиш ва олинган натижалар.

Тадқиқот давомида амалга оширган дастлабки кузатишларимиз жараёнида умумтаълим мактабларида онгли интизомни тарбиялашнинг мавжуд ҳолатини аниқлашга ҳаракат қилинди. Шу мақсадда 2024 йилнинг апрель ойида ўтказилган тажриба объекти сифатида белгиланган Андижон вилояти Жалақудуқ тумани 34-мактабнинг жами 38 нафар ўқитувчилари ҳамда Жалақудуқ тумани Янги турмуш маҳалласида яшовчи жами 57 нафар ота-оналаридан суҳбатлар, анкета сўровлари ташкил этилди. Тажриба объекти бўлган респодентларга қуйидагича анкета сўровномалари тақдим этилди.

Ўқитувчилар учун сўровнома:

1. Ўқитувчилик фаолиятингизда онгли интизомни қанчалик муҳим деб ҳисоблайсиз?

- Жуда муҳим
- Муқаддас
- Ўртача
- Унчалик муҳим эмас

2. Ўқувчиларингизда ахлоқий қадриятларни қандай ўргатасиз?

- Дарслар орқали
- Мавзули муҳокамалар орқали
- Ўз тажрибам орқали
- Бошқа (илтимос, аниқланг)

3. Ўқувчиларда маданиятни шакллантириш учун қандай усулларни қўллайсиз?

- Маданий тадбирлар
- Лойиҳалар
- Дарсликлар ва ресурслар
- Бошқа (илтимос, аниқланг)

1-jadval. Tadqiqotda ўқитувчилар ўртасида otkazilgan savolnoma natijalari

№	Савол матни	Жавоблар	Жавоблар таърифлари	Жавоблар тақсимоти (%)	Умумий кўрсаткич
1	Ўқитувчилик фаолиятингизда онгли интизомни қанчалик муҳим деб ҳисоблайсиз?	Жуда муҳим	60% (аъло)	60% (аъло)	Қониқарли
		Муқаддас	23% (яхши)	23% (яхши)	
		Ўртача	17% (қониқарли)	17% (қониқарли)	
		Унчалик муҳим эмас	0% (ёмон)	0% (ёмон)	
2	Ўқувчиларингизда ахлоқий қадриятларни қандай ўргатасиз?	Дарслар орқали	60% (аъло)	60% (аъло)	Қониқарли
		Мавзули муҳокамалар орқали	23% (яхши)	23% (яхши)	
		Ўз тажрибам орқали	17% (қониқарли)	17% (қониқарли)	
3	Ўқувчиларда маданиятни шакллантириш учун қандай усулларни қўллайсиз?	Маданий тадбирлар	60% (аъло)	60% (аъло)	Қониқарли
		Лойиҳалар	23% (яхши)	23% (яхши)	
		Дарсликлар ва ресурслар	17% (қониқарли)	17% (қониқарли)	
4	Ўқитувчи сифатида ахлоқий функцияларнинг таълимдаги аҳамиятини қандай баҳолайсиз?	Жуда юқори	60% (аъло)	60% (аъло)	Қониқарли
		Юқори	23% (яхши)	23% (яхши)	
		Ўртача	17% (қониқарли)	17% (қониқарли)	
5	Ўқувчиларга онгли интизомни ўргатиш жараёнида дуч келган қийинчиликлар нималардан иборат?		60% (аъло)	60% (аъло)	Қониқарли

4. Ўқитувчи сифатида ахлоқий функцияларнинг таълимдаги аҳамиятини қандай баҳолайсиз?

- Жуда юқори
- Юқори
- Ўртача
- Паст

5. Ўқувчиларга онгли интизомни ўргатиш жараёнида дуч келган қийинчиликлар нималардан иборат?

Жавоблар тақсимоти (%) бўйича таҳлил:

- 60% аъло: Ўқитувчиларнинг кўпчилиги саволларга «аъло» даражасида жавоб берган.
- 23% яхши: Жавоблар бироз камроқ, лекин қониқарли ва ёқимли.
- 17% қониқарли: Жавоблар ўртача ва қизиқарли.

Худди шунингдек, Жалалқудуқ тумани 34-мактабнинг жами 38 нафар ўқитувчилар иштирокида ўтказилган сўровномага ўқитувчиларнинг 60% аъло, 23% яхши, 17%и қониқарли деб жавоб бердилар. Уларнинг жавоблари ва мазмуни ўрганилганда умумий ҳолда кўрсаткичлар қониқарли (ўрта) деб топилди.

Ота-оналар учун сўровнома:

1. Фарзандингизда онгли интизомни қандай баҳолайсиз?

- Жуда яхши
- Яхши
- Ўртача
- Ёмон

2. Фарзандингизнинг ахлоқий қадриятларини қандай шакллантиряпсиз?

- Китоблар орқали
- Мунозаралар орқали
- Ўз тажрибам орқали
- Бошқа (илтимос, аниқланг)

3. Ота-оналикда ахлоқий қадриятларни ўргатиш муҳимми?

- Жуда муҳим
- Муқаддас
- Ўртача
- Унчалик муҳим эмас

4. Фарзандингизни маданий ва ахлоқий қадриятлар билан таништириш учун қандай тадбирлар ўтказасиз?

- Маданий тадбирлар
- Китоб ўқиш
- Фильм кўриш

2-jadval. Tadqiqotda ота-оналарнинг ўртасида otkazilgan savolnoma natijalari

№	Савол матни	Жавоблар	Жавоблар таърифлари	Жавоблар тақсимоти (%)	Умумий кўрсаткич
1	Фарзандингизда онгли интизомни қандай баҳолайсиз?	Жуда яхши	80%	80% (аъло)	Қониқарли
		Яхши	13%	13% (яхши)	
		Ўртача	7%	7% (қониқарли)	
		Ёмон	0%	0% (ёмон)	
2	Фарзандингизнинг ахлоқий қадриятларини қандай шакллантиряпсиз?	Китоблар орқали	80%		Қониқарли
		Мунозаралар орқали	13%		
		Ўз тажрибам орқали	7%		
3	Ота-оналикда ахлоқий қадриятларни ўргатиш муҳимми?	Жуда муҳим	80%	80% (аъло)	Қониқарли
		Муқаддас	13%	13% (яхши)	
		Ўртача	7%	7% (қониқарли)	
		Унчалик муҳим эмас	0%	0% (ёмон)	
4	Фарзандингизни маданий ва ахлоқий қадриятлар билан таништириш учун қандай тадбирлар ўтказасиз?	Маданий тадбирлар	80%	80% (аъло)	Қониқарли
		Китоб ўқиш	13%	13% (яхши)	
		Фильм кўриш	7%	7% (қониқарли)	
		Бошқа	0%	0% (ёмон)	
5	Онгли интизом ва маданият ўртасидаги боғлиқликни қандай тушунасиз?	-	80% (аъло)	80% (аъло)	Қониқарли

- Бошқа (илтимос, аниқланг)

5. Онгли интизом ва маданият ўртасидаги боғлиқликни қандай тушунасиз?

Саволларга 57 нафар ота-оналарнинг 80%и аъло, 13%и яхши ва 7%и қониқарли жавоб бердилар. Уларнинг жавоблари ва мазмуни ўрганилганда умумий ҳолда кўрсаткичлар қониқарли (ўрта) деб топилди.

Жавоблар тақсимоти (%) бўйича таҳлил:

- 80% аъло: кўпчилик ота-оналар фарзандларининг онгли интизоми, ахлоқий қадриятларини шакллантириш, ахлоқий қадриятларни ўргатиш ва маданий тадбирлар ўтказишни муҳим деб ҳисоблайдилар.
- 13% яхши: жавоблар бироз камроқ, лекин ҳамон қониқарли.
- 7% қониқарли: ўзини ўртача баҳолашади.

Хулосалар ва тавсиялар.

1. Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки, онгли интизом шахснинг ахлоқий функцияларини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга. У шахсга ўз масъулиятини ҳис этиш, тўғри ва нотўғри ҳақида қарор қабул қилиш, ҳамда эмоцияларни назорат қилиш имконини беради. Маданият эса, онгли интизомни шакллантиришда ва ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди. Ушбу жиҳатлар шахсий ривожланиш ва ижтимоий ҳаётда ахлоқий қоидаларни амалга оширишда ўзаро боғлиқликни кўрсатади. Маданият ва онгли интизом ўртасидаги ўзаро таъсирни ўрганиш, келажакда ахлоқий муаммоларни ҳал қилишда ёрдам бериши мумкин.

2. Онгли интизом, ахлоқий функциялар ва маданият ўртасидаги боғлиқлик, амалий ҳаётда ўз аксини топади. Ушбу қисмда, онгли интизомнинг ахлоқий функцияларини ривожлантириш ва маданиятни шакллантиришда амалий усуллар ва стратегиялар кўриб чиқилади.Онгли интизом, ахлоқий функциялар ва маданият ўртасидаги боғлиқликни амалий равишда ривожлантириш учун кўплаб стратегиялар ва усуллар мавжуд. Ота-оналар, ўқитувчилар, ёшлар ва жами-

ятнинг барча аъзолари, биргаликда ҳаракат қилиб, шахсларнинг онгли интизомларини ривожлантиришга ва ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлашга ёрдам бериши мумкин. Бу жараён, ижтимоий барқарорлик ва маданиятнинг ривожланиши учун зарурий шартдир.

Ота-оналар ва ўқитувчилар учун **амалий тавсиялар:**

1. Ахлоқий қадриятларни ўргатиш-болаларга ахлоқий қадриятларни ўрганиш учун турли ўйинлар ва фаолиятлар ўрганиш. Масалан, ҳайвонларга меҳр билан муносабатда бўлишни ўргатиш.

2. Масъулият ва танловни ривожлантириш-болаларга кичик масъулиятлар юклаб бериш (масалан, ўз хонасини тозалаш) орқали ўз ҳаракатлари учун жавобгарлик ҳиссини ривожлантириш.

3. Ўзаро мулоқот- ота-оналар ва ўқитувчилар, болалар билан ўзаро муносабатда очиқ мулоқот қилишлари, бу орқали ахлоқий қарорлар ҳақида фикр алмашиш имконини яратиш.

4. Ижтимоий лойиҳаларда иштирок-ёшларни ижтимоий муаммоларни ҳал этиш учун жамоавий лойиҳаларда иштирок этишга ундаш. Бу, масъулият ва жамият олдида ўзлигини англаш имконини беради.

5. Ўз-ўзини баҳолаш-ёшлар учун ўз хулқ-атворини баҳолаш ва ўзаро муносабатларда қийинчиликларни муҳокама қилиш имкониятларини яратиш. Бу, уларнинг онгли интизомини ривожлантиришга ёрдам беради.

6. Маданий тадбирларда иштирок этиш (концертлар, фестиваллар) орқали ёшларнинг маданий қадриятларни ўзлаштиришини рағбатлантириш. Бундай тадбирлар шахсларнинг маданий идентификациясини мустаҳкамлайди.

7. Ўқув муассасаларида ахлоқий таълим дастурларини жорий этиш. Бу, ёшларни ахлоқий хулқ-атвор ва маданият билан таништиришга ёрдам беради.

8. Санъат орқали ахлоқий қадриятларни тарғиб қилиш (театр, расм, мусиқа). Санъат, шахснинг ички ҳиссиётлари ва ахлоқий қийинчиликларини ифодалашда самарали восита ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Педагогика фанидан изоҳли лугат. Ж.Ҳасанбоев ва бошқалар. – Т.: Фан ва технология, 2008.

2. Муродов О., Шодмонов Р. Ўзбек халқи маданияти. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, 2020.

3. Қодиров А., Тўрақулов Д. Ахлоқий тарбия. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Университети, 2018.

4. Атоев Т. Маданият ва ахлоқ. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим вазирлиги, 2021.

5. Абдуллаев Ф. Онгли интизом ва тарбия. - Тошкент: «Ўқитувчи» нашриёти, 2019.

6. Усмонова Н. Ахлоқий қадриятлар ва замонавий таълим. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Таълим вазирлиги, 2020.